

báli jsme se jet domů

**Analýza mapující a hodnotící dopady krize
v přeshraniční spolupráci způsobené pandemií
a souvisejícího návrhu opatření na území
Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa během krize a po ní**

AUTORSKÝ TÝM

doc. Mgr. Hynek Böhm, Ph.D.

doc. Mgr. Lukáš Novotný, M.A., Dr.phil.

Mgr. Emil Drápela, Ph.D.

RNDr. Artur Boháč, Ph.D.

Marie Cviková

Jakub Wambach

Úvod k analýze

Přeshraniční spolupráce je častokrát označována, spolu s programem Erasmus, za výkladní skříň evropské integrace. Pandemie koronaviru SARS-CoV-2 způsobujícího onemocnění covid-19 vedla k rozhodnutí jednotlivých členských států o uzavření vnitřních hranic v rámci schengenského prostoru. Udržování odstupu mezi lidmi (nařízení, pro které se vžil anglický výraz social distancing) a omezení pohybu se totiž staly celosvětově hlavními nástroji boje proti pandemii. Česká, německá i polská vláda omezily v reakci na pandemii volný pohyb svých občanů a zavedly kontroly na svých hranicích. Všechny země také omezily vstup cizích státních příslušníků na své území a určily místa, kde může ke kontrolovaným přechodům státní hranice docházet. Většina ostatních hraničních přechodů zůstala uzavřena. Pro zjednodušení lze říci, že tyto země na své území pouštěly pouze své občany a jejich rodinné příslušníky, ale také cizince s právem dlouhodobého pobytu a také cizince s pracovním povolením v příslušné zemi.

Znovuzavedení hranic v Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa (ERN) znamenalo návrat hraničních závor/zábran na místa, kde na to obyvatelé nebyli zvyklí. Ozbrojené složky pak dohlížely na dodržování zákazu překračování hranic. Uzavřená hranice zkomplikovala život také zaměstnancům a zaměstnavatelům. Omezení

překračování hranic významně zkomplikovalo vzájemnou přeshraniční spolupráci. Tato analýza má proto zmapovat a zhodnotit dopady krize v přeshraniční spolupráci způsobené pandemií a navrhnout pro potřeby projektu „Euroregion Neisse-Nisa-Nysa během krize a po ní“, reg.č. CZ.11.4.120/0.0/0.0/16_012/0002692, návrh sady příslušných opatření. Analýza byla provedena výzkumným týmem katedry geografie fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci (ve spolupráci s doc. Lukášem Novotným z katedry politikologie UJEP).

Práce má následující strukturu: po tomto úvodu budou představeny výzkumné metody, které byly při zpracování analýzy použity. Následuje část, ve které budou představeny zjištěné dopady pandemie na hospodářský, společenský a administrativně-právní dopad pandemií způsobených omezení na přeshraniční spolupráci v Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa, přičemž je **zvláštní pozornost věnována dopadům pandemie na život pendlerů.** Poslední část je pak souborem opatření, který zpracovatelský tým navrhuje ke zvážení zástupcům euroregionu a expertním přeshraničním pracovním skupinám ERN. Přílohami práce pak jsou použité nástroje pro rozhovory a dotazníkové šetření.

Postup práce a použité metody

Při práci na této analýze byl uplatněn mix kvalitativních i kvantitativních výzkumných metod a studium relevantní literatury. Právě touto (desk-research) fází jsme naši práci zahájili: byla provedena rešerše zaměřená na dopady pandemie na přeshraniční spolupráci (CBC) v jiných přeshraničních regionech a v samotném Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa (ERN). Vybrali jsme k tomuto porovnání následující přeshraniční region:

Euregion Maas-Rhein: toto třístranné německo-nizozemsko-belgické kooperační seskupení jsme vybrali jakožto příklad velmi integrovaného přeshraničního regionu – včetně přeshraničního dojíždění za prací – v evropském jádru, který je evropskými institucemi i dalšími euroregiony vnímán jako určitý etalon.

Údolí Horního Rýna: rovněž třístranný francouzsko-německo-švýcarský přeshraniční region, pro něž platí obdobné charakteristiky jako pro Euregion Maas-Rhein.

Velký Region: čtyřstranné francouzsko-německo-belgicko-lucemburské seskupení, kde jsou silné toky přeshraničních zaměstnanců, zejména do Lucemburku.

Euroregion Těšínské Slezsko: na východě česko-polské hranice je díky nižší jazykové bariéře a existenci obou Těšínů jakožto kooperačního motoru relativně vysoká míra přeshraniční integrace. Znovuzavedení fyzických hranic v tomto rozděleném městě a celém euroregionu způsobilo narušení této integrace. Zejména polský sekretariát tohoto euroregionu velmi aktivně vystupoval proti omezením vyplývajícím z protipandemických opatření, přičemž jednou z aktivit bylo zpracování modelu krizové komunikace pro potřeby přeshraniční spolupráce.

Kromě oficiálních dokumentů těchto regionů jsme rovněž provedli obsahovou analýzu (Krippendorff, 2004) závazných nařízení, která byla v souvislosti s pandemií zavedena, také jsme se seznámili s reakcí akademické sféry na dopady uzavírání hranic na přeshraniční integraci. Zanalyzovali jsme rovněž mediální pokrytí uzavírání hranic, se zvláštním zaměřením na situaci pendlerů. Zde sehrála důležitou roli analýza sociálních sítí sdružujících pendlery, kteří si navzájem vyměňovali zkušenosti a informovali se navzájem o stávajících platných omezeních.

V další fázi jsme přistoupili ke kvalitativnímu šetření. Formou polostrukturovaných rozhovorů jsme se (celkem 16) aktérů přeshraniční spolupráce v těchto přeshraničních

regionech ptali na jejich percepci dopadů pandemie na přeshraniční spolupráci v jejich regionech, jimi přijatá opatření k eliminaci negativních dopadů pandemie na spolupráci a návrhy směrem k další práci ve jménu pokračující přeshraniční integrace. Paralelně jsme vedli rozhovory s některými stakeholdery přeshraniční spolupráce v ERN. Pokusili jsme se rovněž formou online dotazníkového šetření získat vstupy od širší veřejnosti, které by nám pomohly v analýze dopadů pandemie a návrhu příslušných opatření, nízká návratnost dotazníků nám však zabránila věrohodně tyto výstupy v naší analýze odrazit. Provedení tohoto šetření nám nicméně zprostředkovalo kontakty na české pendlery pracující v Sasku, což byla skupina pandemií výrazně poznamenaná.

Proto jsme se oproti původnímu plánu zaměřili na pendlery více. Při studiu této cílové skupiny nelze příliš vycházet z kvantifikace a statistických dat, protože nejsou zcela spolehlivá a úplná, takže se právě kvalitativní šetření prokázalo jako ideální způsob, jak získat poměrně aktuální informace a postoje (celkem 40) pendlerů vůči problémům, které řeší tato studie. Rozhovory byly polostrukturované s tím, že příručka tazatele, která byla za tímto účelem vypracována, byla prodiskutována s praktiky přeshraniční spolupráce a otestována (pretest) na malém vzorku respondentů a následně optimalizována (Berg, 2001; Hay, 2000).

Ovšem metodologicky je na tomto místě třeba podotknout, že šlo o velmi „pružný“ typ výzkumu, a to vzhledem k tomu, že situace ohledně pendlerů se v daném zkoumaném rozmezí dramaticky vyvíjela (Neumann, 2013; Silverman, 2013). Rozhovory byly pořizeny telefonem, nejčastěji ve večerních hodinách (po ukončení pracovní doby pendlerů). V rychlém sledu následovalo důsledné přepsání rozhovorů (za pomoci studentů, kteří k tomu účelu byli vyškoleni) a následné kódování, vyhledávání jádrových pasáží a interpretace dat. Krom toho je zejména pro popis a interpretaci dat spojených se situací pendlerů použito novinových článků, příspěvků z tematických skupin na sociálních sítích, a primárních dokumentů.

Poznatky získané ve všech předchozích etapách práce pak byly vtěleny do analýzy a promítnuty do dokumentu, který byl po vnitřní i vnější oponentuře zveřejněn v podobě, kterou právě čtete.

Teoretická východiska pro zpracování analýzy

Přeshraniční spolupráce se od 90. let 20. století stala předmětem zájmu různých disciplín, její interdisciplinární povaha přispěla k vzniku tzv. *border studies* (Brunet-Jailly, 2005), které jsou založeny na vzájemném působení čtyř faktorů.

1. Působení tržních sil a toků zboží, osob i služeb.
2. Politické působení různých vertikálních úrovní veřejné správy na dvou či více stranách hranice.
3. Specifická kultura přeshraničních komunit.
4. Kontextová prostředí jednotlivých přeshraničních komunit.

V teoretickém diskurzu zaměřeném na přeshraniční spolupráci můžeme pozorovat dva základní přístupy. Až do uprchlické krize v roce 2015 převažovalo zaměření na tzv. *debordering*, odhraničování, vnímající hranici jako rozvojovou příležitost (Sohn, 2014, Müller, 2014). Tento přístup se odkazuje na neoliberální teorii vzájemné závislosti (Nye a Keohane 1977, rev. 2011), která relativizuje význam národních států v období ekonomické i kulturní globalizace a reaguje na potřebu harmonizovat vzájemnou interakci národní, regionální a evropské úrovně v podmínkách evropské integrace. Pojetí hranice jakožto rozvojové příležitosti či prostoru zprostředkování (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček, 2004) dokládá nárůst přeshraničních kooperačních aktivit, k němuž v Evropě za posledních 30 let došlo (Zumbusch a Scherer, 2019). Komunita tzv. *border scholars* pak od 90. let 20. století analyzuje nárůst přeshraničních toků, způsoby aplikace konceptu víceúrovňové správy (Hooghe a Marks, 1993, Benz, 2001, Blatter, 2004), význam finančních pobídek EU (Scott, 2000; Beck, 2019) a konstatuje významný nárůst paradiploematických aktivit veřejných aktérů, kteří vytvářejí koncept Evropy regionů (Keating, 1998, Klatt, 2018, Hettne, Söderbaum, 1998).

V současnosti *border studies* reflektují potřebu analyzovat dopady tzv. *reborderingu*, tedy návratu hranic do EU. Uzavření vnitřních hranic během první vlny pandemie Covid-19 popřelo základní narativ evropské integrace, tedy volně přístupné (vnitřní schengenské) hranice (Scott, 2016). Pandemie přinesla situace, kdy byla rozhodnutí činěna národními státy bez koordinace se sousedními státy s úrovní evropskou či regionální (Medeiros a kol., 2020, Opilowska, 2020, Hennig, 2020). Podle Rufího (2020) je to stále národní stát, který formuje národní identitu a vnímání světa. Tato dominance národního státu pak velmi zkomplikovala každodenní život v některých přeshraničních regionech, což se předtím stalo v omezeném rozsahu pouze během uprchlické krize roku 2015. Každopádně obě události zrelativizovaly dosažené výsledky přeshraniční spolupráce. Lze předpokládat, že *rebordering* bude v nejbližších letech představovat výzvu pro ty, kteří přeshraniční spolupráci provozují, stejně jako pro vědeckou komunitu.

Dopad pandemie na administrativně-právní rovinu spolupráce

Přeshraniční spolupráce tvoří zásadní část novodobého evropského příběhu. Většina jejích definic se shoduje na tom, že do ní – kromě nastavení rámcových legislativních podmínek – příliš nevstupují státy a jejich ústřední vlády, jde o institucionalizovanou kooperaci mezi veřejnými orgány subnárodní úrovně a národní úroveň se v definicích explicitně nezmiňuje v pozitivním ani negativním vymezení. Schmitt-Eggner (1998) jde ještě dál, když přeshraniční spolupráci popisuje jako interakci mezi sousedícími regiony pro účely zachování, správy a rozvoje společně sdíleného životního prostoru, bez zapojení ze strany centrálních vlád. Přeshraniční spolupráce je často označována jako příklad víceúrovňové správy území (Hooghe, Marks, 1993). Příhraniční regiony a euroregiony jako jejich častá forma jsou nálepkovány jakožto laboratoře evropské integrace na lokální úrovni, jakkoli se stále potýkají s tím, že jejich obyvatelé jsou ve většině sociálních situací otočeni „zády k hranici“ (Havlíček a kol., 2018). Pandemie koronaviru však tomuto narativu, oslabenému migrační krizí a brexitem, zasadila těžký úder. Hranice se do Evropy vrátily.

Všude v Evropě, tedy včetně ERN, reagovaly národní státy obdobným způsobem: přistoupily k uzavírání hranic jako kontroverzní, zato však univerzální odpovědi na koronavirus. Pandemie zpochybnila víceúrovňové procesy správy EU a její složitý systém hierarchií. Ukázalo se, že současná krize je časem nástupu výkonné moci národního státu (Klatt, 2020, Ulrich, Cyrus, Pilhofer, 2020). Národní stát do značné míry omezil fungování přeshraničního partnerství fungujícího pod euroregionální hlavičkou a poukázal na nižší schopnost partnerů vytvářejících euroregionální partnerství (danou legislativními kompetencemi) vyrovnat se s podobnou náhlou krizovou situací při obraně „každodenní přeshraničnosti života“ obyvatel pohraničí (Unfried, 2020, Opiłowska, 2020).

Ve všech studovaných přeshraničních regionech rovněž vyšlo jasně najevo, že stávající struktury governance přeshraniční spolupráce nejsou připraveny pro období krize. Lze namítnout, že opatření během pandemie koronaviru musela být přijata během několika dnů nebo dokonce hodin. Samozřejmě, že nebyl čas vzít v úvahu všechny důsledky přijímaných rozhodnutí, vlády musely jednat podle zásady předběžné opatrnosti, aby zabránily možným nejhorším scénářům během pandemické krize. Zpětně však lze říci, že uzavření státních hranic nebylo vždy motivováno vyšší incidencí pandemie na druhé straně hranice, ale spíše bylo jakýmsi národním „Pavlovovým reflexem“.

Pandemie COVID-19 a proces uzavírání německo-polsko-českých hranic byl zcela novou situací pro všechny regionální i národní instituce, které byly zapojeny do boje proti dopadům pandemie a jejich zmírňování. Důležitým aspektem činnosti těchto institucí a jejich organizačních jednotek byla oblast komunikace a šíření informací, v nichž se nicméně objevily významné nedostatky, nepředvídané situace a náhlé výzvy. Chyběly rychlé, jednoznačné, srozumitelné a komplexní informace ve všech třech jazycích sousedů. Při zpětném pohledu je zřejmé, že současný komunikační model v krizových situacích v pandemické situaci do značné míry selhal (Olszewski, 2021, Böhm, 2021).

Pro všechna v této práci studovaná přeshraniční území lze uvést jednu společnou poznámku: i ve studovaných západoevropských přeshraničních regionech – kde je přeshraniční integrace pokročilejší – vedla absence koordinace opatření při omezování překračování hranic k tak komplexnímu souboru pravidel, že znemožnila jakékoliv provádění efektivní komunikační strategie pro širší veřejnost. Totéž platí i pro Euroregion Neisse-Nisa-Nysa: vzájemná nekompatibilita administrativně-správního uspořádání všech tří států, na jejichž území funguje, pak rovněž vedla k tomu, že omezení, k nimž jednotlivé státy přistoupily, na sebe navzájem nenavazovaly. Častokrát pak bylo v omezeních složité se zorientovat i na jednotlivých národních úrovních.

Důležité je však podotknout, že – jakkoli opatření omezující režim na hranicích přišla z úrovně národních států – velká část obyvatel ERN může přičítat problémy s omezeními nedostatečné činnosti euroregionu, což může do budoucna výrazně oslabit jejich pozici. Aktéři koordinující víceúrovňovou správu přeshraniční spolupráce a plánovací procesy proto začali vyvíjet mechanismy, které by jim umožnily účinněji reagovat, pokud by se podobná krize v budoucnu opakovala – alespoň je tomu tak v Euroregionu Maas-Rhein (Unfried, 2020) nebo ve východní části česko-polské hranice na Těšínsku (Kasperek, Olszewski, 2020).

Právě polská část Euroregionu Těšínské Slezsko – Śląsk Cieszyński se stala významným advokátem zájmů přeshraničních pracovníků, kteří jinak neměli jinou instituci, která by za ně bojovala. Argumentací opřenou o data o významu přeshraničního zaměstnání v Česku pro část zejména méně kvalifikované pracovní síly z významné části Slezského vojvodství (Kasperek, Olszewski, 2020) a společným postupem euroregionů se opravdu podařilo požadavky polské vlády na četnost negativních testů zmírnit do přijatelných rozměrů. Euroregion pak zájmy přeshraničních pracovníků hájil i v momentě, kdy se lokální ohniska koronaviru objevila v černouhelných dolech na obou stranách hranice a způsobila prodloužení platnosti uzávěry státní hranice. Zde je možné najít přímou výzvu i pro ERN, aby čelil relativizaci svého významu. Nejlepší možná protioopatření jsou zmíněna v části doporučení.

Rovněž zástupci západoevropských přeshraničních regionů se pokusili využít pandemie pro posílení své pozice (citace na následující straně).

Frédéric Siebenhaar,
EuroDistrikt PAMINA:

„Krise nám jako přeshraniční struktura přinesla významné zviditelnění. Velmi aktivně jsme komunikovali (za což jsme také byli oceněni cenou Sail of Papenburg, která je udělována Asociací evropských přeshraničních regionů), koordinovali jsme převozy francouzských pacientů do německých nemocnic. Mnoho věcí se nejdříve fyzicky udělalo, papírové posvěcení proběhlo až ex ante. Stali jsme se důležitým přímým partnerem třeba pro hasiče či německou armádu. Iniciovali jsme pravidelná setkávání složek zodpovědných na obou stranách hranice za krizové řízení...“

Pandemie nezpůsobila žádný pokles zájmu o přeshraniční spolupráci ani o členství v Evropském seskupení území spolupráce (ESÚS). Tato právní forma totiž zajišťuje, že členové cítí vyšší míru svého závazku na spolupráci se podílet, nežli „jen“ ve volnější euroregionální struktuře. Můžeme tedy říct, že jak krize, tak institucionalizace formou ESÚS, posílily naši pozici i vzhledem k našim členům. V současnosti také dáváme našim členům více kladně hodnocených informací. Krize posílila naši (zde je míněn sekretariát ESÚS) pozici i vzhledem k našim členům. Pro ně je členství v ESÚS pocitově daleko více závazné. Skutečnost, že je naše spolupráce díky existenci ESÚS daleko více institucionalizována, nám ulehčila vyjednávání o tom, že přeshraniční spolupráce byla integrována do národních plánů (post-pandemické) obnovy.“

Všichni zahraniční experti, kteří byli do našeho šetření zapojeni, zdůraznili, že koordinační role struktur governance a profesionálních zaměstnanců ESÚS/euroregionů bude v příštích letech zcela klíčová. Větší institucionalizace podle nich bude znamenat i stabilnější financování přeshraničních struktur.

Georg Walter,
ředitel EuroInstitutu:

„Pandemie nám pomohla ke zviditelnění. Nicméně protože jsme nemohli pořádat tolik školení, jsme v problémové situaci: ví se o nás více, nicméně máme méně peněz pro naši činnost.“

Dopad pandemie na sociální/lidskou rovinu spolupráce v Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa

Pandemie přímo nejvíce zasáhla pendlery, proto jim je v této analýze věnováno významné místo jakožto průřezovému tématu. V této části budeme pracovat zejména s výsledky dotazníkového šetření a rozhovorů, které byly pro potřeby tohoto výzkumu učiněny.

Můžeme konstatovat, že část obyvatel české části ERN opakovaně uskutečňuje své sociální aktivity i na německé a polské straně. Bohužel rozsah šetření nám neumožnil zjistit, jak početná tato skupina je. Z dotazníkového šetření nicméně vyplývají zjištění podobná těm, která byla učiněna v dalších zkoumaných přeshraničních regionech. 71 % respondentů velmi zasáhla omezení, která byla na hranici učiněna. **Nejvíce zasáhla omezení spojená s pandemií lidí, kteří mají na druhé straně hranice své příbuzné.** Celkově však jedna třetina respondentů uvedla, že omezení na hranici se dotkla jejich rodinného života, nejčastěji formou změny rodinných plánů či dočasného (před pandemií neplánovaného) odloučení od rodiny.

Z online dotazníků:

„Mám rodinu na druhé straně, přeshraniční omezení ztížilo kontakt s rodiči.“

„Děti rok neviděly babičku kvůli karanténě.“

Desetina respondentů přiznala, že v nich omezení vzbudila velký strach o svoji práci, malé obavy pak připouští 25 % dotazovaných. V reálu však o zaměstnání přišel jen jeden účastník průzkumu, dalších 8 % pak zmiňuje reálné zhoršení pracovních podmínek. V menším rozsahu se pandemická omezení dotkla také přeshraniční zdravotní péče, kdy cca 8% respondentů nebylo schopno dostavit se k plánované lékařské konzultaci. 18 % respondentů rovněž uvedlo, že oni sami/jejich děti se účastní vzdělávání za hranicemi a bylo lockdowny tím pádem přímo dotčeno.

Celkově respondenti vyjadřovali své výhrady vůči logice opatření, která byla při lockdownech přijata. Z některých z nich lze vyčíst, že za prostor svých životních zájmů opravdu považují území celého euroregionu:

Z online dotazníků:

„Nechápu, jaký je rozdíl v cestování přes hranice, když 370 km do Brna mohu bez omezení, je to také jiný region, může mít horší situaci, o znevýhodnění dětí ani nemluví.“

„Bydlím na hranici, nejkratší cesty do zaměstnání a za rodinou vedou přes sousedy.“

Respondenti řízených rozhovorů i dotazníkového šetření rovněž reflektovali svoji míru frustrace z nedostatku informovanosti v průběhu uzavírek. Jakkoli euroregion neměl žádnou roli při uzavírání hranic, přesto se objevily výhrady i k jeho práci:

Z online dotazníků:

„Díky, snad budete více komunikovat s lidmi z Euroregionu.“

Jakkoli je spojování role euroregionu s informovaností o uzavírkách hranic kompetenčně chybné, tak k němu dochází ve více případech. Zde se zřejmě otevírá okno příležitostí, kterého by euroregion mohl využít. Skupinou, která se ve světle zjištění z výzkumu zdá být obzvláště zranitelná, jsou pak polští agenturní zaměstnanci pracující v Česku, kteří se cítili být „Evropany druhé (horší) kategorie“:

Z facebookové (FB) skupiny Hlas (polských) přeshraničních pracovníků (Česko):

„Stojíme před volbou, zdali si zachováme naši hrdost, nebo naši práci... Uvědomme si, že v současnosti jsme pro české zaměstnavatele poněkud toxičtí... Každý racionálně uvažující manažer si je vědom toho, že se takováto situace může v řádu měsíců opakovat... Pro české firmy je výrazně snazší zaměstnávat Čechy než nás, přeshraniční pracovníky... Apeluji na všechny, abychom nezneužívali překážek v práci či nemocenských a chodili do práce... Na naší straně bude těžké sehnat jakoukoliv jinou než sezonní práci... A nepomůže nám nikdo, ani ČR, ani Polsko... Hlavu vzhůru, zvládneme to!“

Nicméně bylo by nespravedlivé tvrdit, že takovéto pocity druhořadosti zažívali pouze pendleři na německo-polsko-české hranici. Šetření v údolí Horního Rýna ukázalo na velkou frustraci Francouzů v Německu: „v této zemi již pracovat nechci“. Přestože všechna omezení nepřála realizaci projektů přeshraniční spolupráce, mezi oslovenými experty jsme nenarazili na plán zrezignovat z jejich realizace i v budoucnu. Pandemie samozřejmě některé projekty zbrzdila, pozastavila či zcela znemožnila, nicméně oslovení aktéři přeshraniční spolupráce deklarují svoje odhodlání v nich pokračovat:

Blanka Konvalinková, Knihovna:

„Pro porovnání doby pandemie a normální doby vidím hlavní rozdíl v komunikaci s ostatními partnery, kdy v loňském roce došlo k jejímu utlumení a bylo to poměrně náročné. Na druhou stranu jsme rádi, že se vztahy mezi sebou i v takové době snažíme udržovat.“

Česko-německý fond budoucnosti letos na jaře vypsal dotační program, na jehož základě mohly české knihovny zažádat o příspěvky na podporu česko-německých vztahů; této možnosti jsme využili. Konkrétně jsme tyto prostředky využili k plánování společných akcí, které se konají tento rok.“

Chuť realizovat společné akce a připomínat společná výročí ostatně demonstrují jak tradiční akce na samotném Trojzemí – jakkoli se zástupci všech tří stran museli brodit Nisou, aby si mohly připít k výročí vstupu ČR a Polska do EU – nebo i neformální setkání občanů na témže místě. Perličkou pak byla neformální „pivní výměna“ v období tvrdého lockdownu, kdy byl tento nápoj přepravován přes Nisu v kbelíku zavěšeném na šňůře uvázané mezi oběma břehy.

Zástupci zkoumaných západoevropských přeshraničních regionů pak apelují na to, že je ve fondech malých projektů nutné opět trpělivě opakovat aktivity zaměřené na opravdu elementární aktivity, protože pandemie a uzavírání hranic narušila přeshraniční vazby, které jsou častokrát křehčí než ty národní, a někdy i vzájemnou důvěru mezi lidmi z různých stran hranice. Varují před tím, aby takovéto aktivity nebyly považovány za „banální“.

*pandemie
a uzavírání
hranic narušila
přeshraniční
vazby*

Pandemie, především uzavření hranic se sousedními státy, měla velký dopad na zřejmě většinu oblastí regionální ekonomiky. Očekávaný negativní dopad zažili přirozeně profesionálové v oblasti cestovního ruchu:

Rozhovor s Jakubem Šepsem, vedoucím oddělení cestovního ruchu, Krajského úřadu Libereckého kraje:

„... cestovní ruch, ten prakticky neexistoval. Nejhorší období bylo především letos na jaře (2021), kdy byly uzavřeny dokonce i okresy. Dle našich analýz zkoumajících návštěvnost různých turistických míst došlo na některých místech k poklesu návštěvnosti až o 90 %. Důležité je zároveň podotknout, že se v kraji bez zahraničních turistů neobejdeme. Ačkoliv zahraniční návštěvníci tvoří 10–15% podíl na turismu u nás, je třeba říci, že turisté z Česka nejsou schopni cestovní ruch u nás dlouhodobě utáhnout.

Uzavření hranic dále znemožnilo i kulturní akce a události. Poslední víkend (2. 10. 2021–3. 10. 2021) jsme navštívili veletrh v Drážďanech, což byla první zahraniční akce po roce a půl. Měli jsme naplánované veletrhy ve všech zemích Euroregionu, prezentační akce, městské slavnosti a to se až do této chvíle nekonalo.“

Omezení sociálních aktivit jako celku významně zkomplikovalo fungování firem i bez použití přeshraniční optiky.

Z online dotazníků:

„Nejsou akce, nejsou zakázky, není nic.“

Mediálně nejviditelnější byly v průběhu předcházejících vln pandemie problémy pendlerů. Jejich potíže dostat se do práce a/nebo sladit pracovní závazky s těmi rodinnými se pochopitelně kromě nich samotných dotkly i jejich zaměstnavatelů či firem, které jejich práci využívají prostřednictvím personálních agentur (toto je případ Poláků pracujících v ČR). Proto jsme se rozhodli věnovat podstatnou část této analýzy pendlerům, protože jejich situace průřezově zasahovala všechny touto analýzou řešené oblasti spolupráce.

Přes 100 000 pendlerů z ČR dojíždí denně za prací hlavně do německého a rakouského pohraničí. Jde o odhady Asociace pendlerů České republiky, některé jiné zdroje hovoří o nižších počtech (asi 60 000 dle Eurostatu, ČT 24, 2019). I tato odlišnost nicméně vypovídá zejména o potřebě vedení statistik pro přeshraniční region, které stále nejsou dostupné. V řadě periferních oblastí ČR jde o velmi významnou skupinu obyvatel, která právě díky tomu, že má pracovní možnosti v nedalekém příhraničí sousední země, zůstává bydlet v těchto pohraničních periferiích. V ERN jde zejména o obyvatele Šluknovského výběžku.

Z výzkumů zaměřených na mobilitu obyvatel postkomunistických zemí do Německa a Rakouska víme, že nejčastěji pendlují muži zaměstnaní ve stavebnictví a ženy na pozicích zdravotních sester nebo pečovatelek (Kalter, 2011, Chilla and Heugel, 2019). Jejich pracovní realita byla ovšem často dosti zásadním způsobem zasažena v důsledku pandemií způsobeného uzavíráním, k němuž ČR (ale i jiné státy) přistoupila při vypuknutí pandemie Covid-19. Hranice mezi Českem a Německem a Polskem se v této době stala na dlouhé měsíce téměř zcela neprůchodnou a značně narostl její bariérový efekt (Novotný, 2021, Böhm, 2021). Pendlery tato opatření ovlivnila zásadně. Překračovat státní hranice sice mohli, na rozdíl například od turistů nebo osob ze smíšených manželství, ale podmínky pro přechod hranic byly velmi přísné a navíc se velmi dynamicky proměňovaly.

„ČR nás nechala ve štychu“, „stali jsme se pro Čechy prašivými“

To jsou jen některé z postojů, které pendleři vyjádřili v šetření. Zpětně i například předseda Ústavního soudu ČR Pavel Rychetský tvrdí, že jarní uzavření hranic pro vycestování z ČR bylo „absolutně protiústavní“ a Městský soud v Praze dokonce zrušil s účinností od 27. dubna 2020 čtyři opatření Ministerstva zdravotnictví, která v souvislosti s koronavirovou pandemií omezila volný pohyb a maloobchod.

Pocity pendlerů:

Připadám si jak za války, chodí tam týpek, vypadá jak nácek, pořád řve Abstand. Tak člověka připadá hrůza. Z 80 procent vám ty testy nedělají Němci, ale cizinci. To mají dobrou brigádu.“

„Ti Němci to tam dost hrotí. U nás, jak se teď ta čísla zlepšila, tak u nich to stoupá. Tak třeba skončí ty kontroly, tak teď nám to zatím ještě dávají pěkně sežrat na těch hranicích. Vykážou vás z auta, zujou vás, vše kontrolují, jestli máte papíry v pořádku.“

„Největší problém bylo to, že jsme se báli jet domů, abychom se pak dostali do práce. Prakticky nás tady je sedm, z toho 5 tady zůstalo 2,5 měsíce v kuse. Až pak jsme jeli domů, když už se normálně psalo na sociálních sítích, že se už dá jezdit. Že jsme tomu už věřili, že se dostaneme zpátky. Jinak ty 2,5 měsíce jsme tomu nevěřili, že by nás sem pustili. Furt se něco nového dělo. Takže to byl největší problém – člověk nevěděl, kdy se dostane domů.“

Opatření proti šíření Covid-19 představovala zásadní změnu pro pracovní fungování pendlerů. Podle odhadů jich až jedna třetina mohla přijít o práci, jakkoli **oficiální statistiky** nabízí již jiný obrázek: 30. 6. 2019 bylo dle německých statistik zaměstnáno v Sasku 9 134 pendlerů, 30. 6. 2020, tedy po odeznění první vlny pandemie, 8 909. Bohužel zatím nejsou dostupné statistiky k datu 30. 6. 2021, které poskytnou již validnější obrázek dopadu pandemie na pendlery. Problematické pro ně bylo především náhlé uzavření hranic od 12. března 2020, kdy v Česku vyhlášen nouzový stav. Pendleři se stali zdrojem obav z přeshraničního šíření koronaviru, byli předmětem četné ostrakizace, která přetrvala i později. Nutno dodat, že tyto předsudky a odsudky zaznívaly jak na české, tak často i na německé strany. Fakticky ihned od března 2020 se začaly medializovat některé příklady nakažených pendlerů z pohraničí s Německem, což u nemalé části populace umocňovalo jakousi paniku a obavu z pendlerů.

Zpětně lze samozřejmě zpochybnit přiměřenost a nezbytnost přijatých opatření, která se pendlerů dotkla. Jedním z nich byla změna platná od 14. dubna 2020, kdy čeští pendleři směli dojíždět do práce pouze v jasně definovaných periodách, přičemž museli zůstat v zahraničí po dobu nejméně tří týdnů, pak byli dva týdny po návratu zavřeni v karanténě v Česku. Lidé se mohli vrátit dříve, ale v takovém případě by se museli izolovat ve dvoutýdenní karanténě a navíc by ztratili status pendlera. Narychlo vznikl jakýsi registr/kniha přeshraničních pracovníků, která byla narychlo vytvořena pro dokumentaci jejich překračování hranic. Jako druhý doklad museli mít od zaměstnavatele rovněž potvrzení, že jsou skutečně zaměstnáni v Německu (nebo Rakousku).

Řada z nich musela zůstat za hranicemi i několik týdnů, aby si zachovali práci. Jen někdy bylo možné si vzít s sebou i rodinné příslušníky, v řadě případů to naopak znamenalo odloučení od rodin a značné finanční i sociální zatížení. Situace byla často skutečně dramatická. Když v únoru 2021 hranici uzavřelo Německo proto, že se ČR stalo koronavirem nejvíce postiženou zemí Evropy, tak pendleři dostali třeba i jen 24 hodin na to, aby se sbalili, odjeli do svých zaměstnání v Německu, našli si ubytování a zůstali tam po dobu uzavření hranic s Českou republikou. I v tomto případě volili, zda doma nechat rodiče, o které se mnozí starají, či děti (mezi pendlery je i mnoho matek samoživitelek), nebo zda s nimi zůstat. Pro mnohé z nich nebylo představitelné odjet najednou na předem nejasnou dobu do Německa. Děly se i další věci, které líčí předsedkyně Asociace pendlerů v ČR, Zuzana Vintrová, například to, že se na státních hranicích objevili němečtí vojáci se samopaly, což bylo podle jejich slov velmi stresující, a ještě zesílilo tlak na ně (Deník, 2021). To, co by v „normálních časech“ bylo považováno za výhodu, kterou obyvatelé vnitrozemí nemají, tedy možnost bydlet v ČR a vydělávat v nedalekém německém a rakouském pohraničí, se v době Covid-19 naopak stalo překážkou. Ovšem německá strana si uvědomovala, že bez pendlerů by hrozilo zásadní omezení například zdravotní nebo paliativní péče (Ihned, 2020) nebo dalších částí kritické infrastruktury, proto se jim snažila vycházet vstříc a probíhala i diplomatická jednání.

Krise Covid-19 tak ukázala na poměrně závažný problém: pendleři jsou sice považováni za jistý „výdobytek“ evropské integrace, za důkaz výhod a svobodného pohybu při otevřených hranicích (Knotter, 2014), ovšem zároveň se ukázaly jisté právní a pracovní-právní nedostatky, které souvisí s jejich postavením. Na straně jedné sice vyšlo díky uzavřeným hranicím zřetelně najevo, že zejména německé společnosti se bez nich neobejdou, že bez nich by se značně omezila výroba v řadě firem, továren, nebo práce ve zdravotnictví. Ovšem při opatřeních na hranicích, zejména při jejich uzavírání, zejména česká vláda příliš nedbala na jejich pracovní-právní závazky. Zejména v počáteční fázi pandemie se hranice uzavřely a nikdo nedbal na to, že mají platné pracovní smlouvy – navíc v souladu s právem EU. Odhlédnout nelze ani určitou ostrakizaci, která se vůči nim objevila v médiích – v souvislosti s přenosem Covid-19 do ČR.

Závažnosti situace na státních hranicích si byli vědomi politici v ČR i Německu až v pokročilé fázi boje s pandemií. Viditelným politickým gestem bylo především společné prohlášení dnes již bývalého ministra zahraničních věcí ČR Tomáše Petříčka a ministryně sociálních věcí a sociální soudružnosti Saska Petra Köpping z 1. ledna 2021, v němž zdůrazňují nutnost společného postupu, omlouvají se za opatření omezující přeshraniční pohyb a děkují pendlerům a jejich zaměstnavatelům za porozumění v této nelehké situaci (MZV 2021). Uzavření hranic z německé strany na podzim 2020 a v zimě 2021 bylo doprovázeno robustními hraničními kontrolami, které někteří čeští pendleři vnímali jako velmi stresující. Objevily se dokonce i historicky konotované resentimenty a různé předsudky. Podle jejich vyprávění na hranicích nezřídka kdy docházelo k hádkám a jiným vyhoceným situacím, později, když hranice uzavřela německá strana, pak i k důkladným kontrolám vozů (mj. i pro to, že bylo zakázané převážet přes hranice do ČR například potraviny). Z rozhovorů plyne, že pro pendlery se jednalo o velkou komplikaci, která v mnoha případech značně ztížila jejich dojíždění za prací. Běžné byly pozdní příjezdy na pracoviště z důvodu kontrol a kolon.

Petr, 27:

„Varnsdorf – Seifhennersdorf. Jo, ten byl v první fázi zavřenej. Tak jsem jezdil Rumburk-Löbau, ten zůstal otevřenej. Tam byly i hodinové kolony. To mi zbytečně bralo čas. Ale pořád to bylo lepší, než být doma bez peněz. V pohodě byly noční, to nebyl takový provoz, ale když jsem jezdil na ranní, tak jsem jel třeba i hodinu předem a přesto tam byly fronty.“

Tereza, 36:

„Dodnes nechápu, proč to hlavně v tom březnu (2020) muselo probíhat tak, jak to bylo. Večer jdu spát s tím, že platí nějaké podmínky a ráno je to jiné? Mám těžké povolání, starám se o nemocné pacienty a spánku se mi moc nedostává. Doma se starám o nemocné členy rodiny. Ale musela jsem ještě i v tom dojezdu do práce do kolon. Policie nám v tom moc nevycházela vstříc, řekla bych.“

Ve výpovědích často rezonují zmínky o tom, jak stresující situace na hranicích byla s ohledem na to, že bylo jen obtížně predikovatelné, jak velké může být časové zdržení. Především u hůře placených prací (uklízečky, pokojské atd.) se objevovala poměrně často obava z toho, že zaměstnavatel nebude mít pro tyto náhlé situace a pro zpoždění pochopení a že je z práce propustí pro neplnění pracovních povinností. Však i respondenti znali některé příklady, kdy zaměstnanci byli kvůli tomu propuštěni. Podle Asociace pendlerů v ČR se propuštění nebo i dobrovolné opuštění práce týká asi patnácti tisíc pendlerů z Německa (Deník, 2021).

strach o práci

Martin, 28:

„Tohle je to nejhorší, ten nekomfort, že si musíme dělat ty testy. A kontroly na hranicích. Předevčirem jsem v autě čekala přes tři hodiny. Německá strana nás nechala vycukat. Zaměstnavatel, když vás drží ve firmě, tak musí mít svatou trpělivost. Ty lidi neumí nic německy, jsou věčně blokováni, jsou v karanténě, v Česku, dva měsíce se tam pořádně nesmělo. Kdo vás tam přinutí, abyste se tam ubytovali, když vás to třeba může stát i polovinu platu. To rovnou tam můžete dát výpověď. A vím o hodně lidech, kteří to udělali. Přišli o pracovní místo, zaměstnavatel řekl, že je nezajímá, že jsou zavřené hranice. Prostě řekli, že tady máš pracovní smlouvu a že ho to nezajímá.“

Ten strach pořád máte z toho, že o ni přijdete. Víte, Němci se s vámi párat nebudou, i když máte smlouvu na dobu neurčitou, tak oni vám dají výpověď bez udání důvodů a nashle.

Nevím, jestli si pamatujete loňský lockdown. Češi zavřeli hranice a Němci je nechali otevřené. Tak nás omezovala jen ta česká strana a policie. To probíhalo v naprosto přátelském duchu, přijel jste na hranici, ukázal jste, že jste pendler, oni vám dali do bločku razítko a jel jste dál. Otázka 30 vteřin. To bylo bez problémů. Teď se to ale otočilo, že Němci zavřeli hranice. Tam jsou restriktce silnější, tam musíte mít negativní test, musíme mít nové testy, potvrzení. Musíte si test udělat, tak to zabere dost času.“

Dosavadní výzkumy (Medeiros et al., 2020, Novotný, 2021), ale i výzkumy veřejného mínění (Seznamzpravy, 2020) dokládají, že široké vrstvy obyvatel souhlasily s uzavíráním hranic. Tyto kroky vlád narážely u populace většinou s pochopením. Pendleři, kteří naopak prostřednictvím svých iniciativ tlačili na to, aby se hranice buď neuzavíraly, nebo aby se situace na nich uklidnila, tím šli do značné míry proti většinovému mínění. Ovšem bylo to pochopitelné proto, že to byli právě oni, kdo byli uzavřením hranic a dalšími opatřeními zásadně ovlivněni. Tato situace některým z nich znemožnila dojíždět za prací, jiným to značně zkomplikovala – třeba tím, že se prodloužila jejich doba dojezdu díky tomu, že některé přechody byly uzavřené. Jednotlivá omezení byly nekoordinovaná a náhlá, což právě pendlery poznamenalo dost citelně. Také klima ve společnosti bylo nastaveno proti nim – coby šířitelům Covid-19 v ČR.

*FB Hlas (polských)
přeshraničních
pracovníků pracujících
v ČR, 2020:*

*“Pro nás je toto rozhodnutí (české vlády) důležité.
Nezapomeňte však, že se jedná o česká pravidla.
Vůbec není jasné, co vymyslí Polsko.”*

Průzkum rovněž ukázal, že důvěra pendlerů vůči vládám byla právě v důsledku rychlých, a ne zcela odůvodněných opatření ohledně propustnosti státních hranic značně nabourána. Z výzkumu jednoznačně plyne skepse vůči postoji české vlády a (zčásti i) regionálních samospráv (viz např. výzvy tehdejšího hejtmana Karlovarského kraje Petra Kubise a tehdejší hejtmanky Jihočeského kraje Ivany Stráské z konce března 2020 o tom, aby hranice byla pro pendlery uzavřena) (*Chebské info, 2020*). Žádné takovéto vyjádření nicméně nebylo zaznamenáno v ERN. Pendleři argumentují tím, že využívají otevřených hranic a možnosti pracovat v rámci EU, že jim v tom ale česká vláda a kraje nepřiměřeně bránily a že přitom ještě vyvolávaly i nálady proti nim. Podstatně méně kritičtí jsou naopak vůči opatřením z německé strany. Kroky z německé strany nehodnotí kriticky i proto, že kroky nebyly tak náhlé a že – podle jejich slov – reflektovaly a respektovaly pracovní realitu pendlerů.

Z odpovědí pendlerů je zřejmá určitá skepse vůči fungování EU. Objevují se i úvahy o tom, jak asi bude vypadat nadále možnost přeshraničního dojíždění. Ostatně někteří s pendlováním v důsledku restrikcí již skončili. Každopádně pociťují ztrátu svobody, doslova se hovoří o tom, že

Veronika, 41:

*„se nám EU roztrhala na kusy a veškeré státy, které jsou v EU,
tak si hrajou jen na svém písečku a chrání samy sebe“.*

Dle jejich slov je zklamáním to, že zejména ČR nedbala na to, že v rámci EU mají platné pracovní smlouvy a jsou nuceni je dodržovat.

Dnes nejsme ještě schopni zcela dohlédnout na to, jak moc se změní nejen jednotlivé státy a jejich společnosti, ale i možnosti přeshraniční spolupráce, důvěry a také přeshraniční dojíždění za prací. V důsledku pandemie Covid-19 došlo k poměrně rychlému zásahu ČR do pracovní reality pendlerů. Politika reborderingu je zasáhla citelně. Bylo by na místě se z uplynulých omezení a nařízení poučit a pokusit se vytvořit předvídatelné mechanismy, které budou moci být nasazeny v případě krize. Sice se i v přeshraniční spolupráci (včetně té česko-německé) hovoří často o přeshraničním krizovém managementu, ovšem tato krize ukázala, že moc z toho nezafungovalo – a že se naopak dále bude prosazovat jistá renacionalizace.

Uzavřená hranice zkomplikovala život také polským přeshraničním pracovníkům zaměstnaným v Česku. Ti sice mohli překračovat hranici k sousedům, ale od začátku dubna 2020 po nich začala polská vláda vyžadovat každodenní negativní test na covid-19 či nucenou karanténu doma. Toto opatření některé z nich donutilo z práce odejít a zůstat doma. Velká část přeshraničních pracovníků – často s finanční podporou svých zaměstnavatelů – se však rozhodla najít si po dobu pandemie ubytování na české straně a zřekla se tak kontaktů s vlastní rodinou. Někteří se „hodili marod“, aby takto neoficiálně vyřešili svoji těžkou situaci. Většina Poláků na českém trhu práce působí prostřednictvím pracovních agentur, nejsou tedy přímými zaměstnanci českých společností. Proto se do budoucna jeví jako důležité, aby i tyto pracovní agentury byly na „mailing listu“/ v okruhu spolupracujících osob euroregionu.

*důvěra
pendlerů
vůči vládám
byla značně
nabourána*

Doporučení návrhu opatření pro další postup

Euroregion Neisse-Nisa-Nysa funguje v česko-polsko-německém Trojzemí již 30 let. Za tu dlouhou dobu pomohl významně přispět k velké míře přeshraniční integrace. Je v samotném Trojzemí i mimo něj respektovanou organizací, která pro mnohé představuje i synonymum pro přeshraniční spolupráci.

Přesto, anebo také právě proto, kolektiv autorů euroregionu doporučuje, aby krizi spojenou s pandemií (a také ve světle problémů, které pro vzájemnou spolupráci představuje kauza Turów) vzal jako příležitost k redefinici svých aktivit i organizační struktury, což by mělo pomoci pokračovat v další integraci česko-polsko-německého Trojzemí. Proto doporučujeme, na základě zjištění získaných v průběhu našich výzkumných prací pomocí rozhovorů s kolegy z jiných přeshraničních regionů, zvážit rozšíření spektra činností o další témata a úpravu institucionálního ukotvení spolupráce.

Kooperační témata

Téma pendleři

Přeshraniční dojíždění za prací je v ERN velkým tématem. Toky pendlerů přes hranice jsou naplňováním možností, které evropským občanům nabízí společný trh. Práva těchto Evropanů však byla v průběhu pandemie omezena nesrovnatelně více, nežli tomu bylo u lidí, kteří pracují v členské zemi, kde i trvale bydlí. Navíc neměli jasného obhájce svých zájmů, což české pendlery dojíždějící do Německa dovedlo až k založení vlastního sdružení (Asociace pendlerů, z.s.).

Domníváme se, že by bylo vhodné, aby ERN zřídil pracovní skupinu, která by se na přeshraniční dojíždění za prací zaměřila. Kromě veřejných institucí, včetně služeb zaměstnanosti, by skupina měla zahrnovat i zástupce samotných pendlerů, přičemž by bylo vhodné přizvat moderátory FB skupin, které se věnují problematice českých a polských pendlerů v Německu a polských pendlerů v Česku. Ideální by bylo i zapojení zaměstnavatelů (např. prostřednictvím hospodářské komory) i pracovních agentur, minimálně proto, aby se z kultivoval přístup některých z nich, které zprostředkovávají Polákům práci v ČR. Jakkoli členové ERN z řad územních samospráv nemají přímé kompetence v této oblasti, dodají pracovní skupině váhu, protože znají problémy svých obyvatel častokrát více nežli dekoncentráty státní správy.

Doporučujeme také zřídit – na každé straně euroregionu – funkci ombudsmana pro pendlery. To by neměla být nová placená funkce, spíše by to bylo vyznačení kontaktní osoby, na niž by se pendleři/jejich zástupci mohli obracet. Zavedení funkce a kooperačního tématu by mohlo být spojeno s navrhovaným projektem Restart.

Je důležité se tématem zabývat, protože přeshraniční dojíždění za prací může být křehkou a nejistou záležitostí. Samotná Asociace pendlerů odhadovala, že by kvůli pandemii mohlo až 15 000 osob přestat za prací dojíždět (Deník 2021).

Téma přeshraniční data

Jakkoli funguje spolupráce mezi statistickými úřady všech zemí, jejichž územní a jiné jednotky euroregion vytvářejí, nedisponujeme potřebnými informacemi, které by pomohly diagnostikovat skutečnou míru přeshraničnosti v euroregionu. Pandemie např. ukázala, že nedisponujeme daty o všech přeshraničních interakcích na trhu práce. Proto by bylo vhodné zřídit – ve spolupráci se statistickými úřady, akademickými institucemi a dalšími případnými partnery – Observatoř přeshraničních informací (jakožto jednu z pracovních skupin euroregionu). Ta by měla kromě průběžné práce se statistickými ukazateli přispět k monitorování jevů, k nimž v příhraničních územích dochází. Znalost těchto procesů pak ulehčí přípravu analýz, doporučení a predikcí, souvisejících s přeshraniční problematikou a poskytne kompetentním orgánům podklady pro rozhodování založené na důkazech.

Téma lidé na hranici

Pandemií způsobené omezování překračování hranic poukázalo na existenci skupiny podle odhadů až stovek osob, které v euroregionu žijí na druhé straně hranice (typicky skupina Čechů žijících v Žitavě). Spolu s pendlery a zástupci do přeshraniční spolupráce silně zaangażovaných samospráv zažívají nejvyšší míru „každodenní přeshraničnosti“. Jsou navíc častokrát multiplikátory přeshraničních aktivit a zástupci aktivní občanské společnosti. Bylo by dobré využít jejich potenciálu a vytvořit z nich těleso na způsob „přeshraničního parlamentu“. Skupina by mohla pomoci v tom, aby pak do přeshraničních interakcí a spolupráce vtahovala další obyvatele ERN.

Téma krizové řízení na hranici a přeshraniční informace

Olszewski (2021) ve svém dokumentu Model.com akcentoval význam efektivní komunikace – zejména v období krize – s odkazem na dobrou praxi z jiných evropských hranic. Uzavření hranic odhalilo potřebu změn/zlepšení komunikačního procesu a toku informací. Je potřeba definovat procesní postup, který jasně popíše, jak se v obdobných krizových případech má v tomto přeshraničním regionu postupovat.

Inspirací pro minimalizaci případných dopadů možných podobných krizí by se mohla stát informační místa, která se věnují shromažďování,

zpracování, archivaci a zpřístupňování informací, které mají klíčový význam z hlediska krizové komunikace v česko-polsko-německém Trojzemí.

Taková místa fungují od 90. let 20. století na francouzsko-německo-švýcarském příhraničí na území Horního Rýna. Jedná se o síť (čtyř) tzv. INFOBESTů tvořených dvojjazyčnými dvou až čtyřčlennými týmy, které informují a poskytují poradenství občanům, sdružením, podnikům, veřejné správě a politikům z území Horního Rýna ve všech otázkách vyplývajících z přeshraniční spolupráce Francie, Německa a Švýcarska. INFOBESTy dále distribuují informace, zveřejňují newslettery a plní úlohu bezúplatných konzultačních míst v mnoha oblastech – sociálního pojištění, zaměstnanosti, daňových systémů, přestěhování do sousední země, školství, silničního provozu a řadě dalších. Asistují občanům a podporují je v činnostech, které musí vykonávat v administrativních záležitostech v sousední zemi (usnadnění kontaktu a komunikace se zástupcem daného úřadu, odbourání jazykové bariéry, odkázání na kompetentní orgán). INFOBESTy také plní úlohu spojovacího článku mezi institucemi veřejné správy tří států a podporují přeshraniční komunikaci. Dále upozorňují na nekompatibilitu různých úprav a pomáhají v hledání řešení. I když se základní úkoly INFOBESTů zaměřují na výše uvedenou problematiku, tak v době pandemie plní také úlohu důležitých informačních míst pro otázky související s COVID-19. Např. INFOBEST PAMINA každý týden zveřejňuje dvojjazyčnou francouzsko-německou zprávu o COVID-19, která mj. přesně pojmenovává platná opatření v členění na Francii a Německo¹.

V Těšínském Slezsku rovněž navrhuji zřídit pozic jakýchsi (tiskových) mluvčí na každé straně hranice, kteří by byli povinni poskytovat veřejnosti nejdůležitější informace týkající se problematiky krizové komunikace. Je důležité, aby tyto osoby měly stálý a dobrý kontakt se zástupci místních, regionálních a celostátních médií na jedné i druhé straně hranice (Olszewski 2021).

Nezbytnou součástí politiky informovanosti je proaktivní přístup a aktivní vystupování na všech platformách (viz komunikační ofenzíva polské části Euroregionu Těšínské Slezsko). V současnosti disponuje (zejména česká část ERN) euroregionu často aktualizovanými FB stránkami/informacemi. Bylo by zapotřebí tuto vysokou míru aktuálnosti udržet i v krizových obdobích. Pro větší pozitivní dopad těchto opatření by bylo vhodné navázat spolupráci s lidmi, kteří mohou mezi svou sociální skupinou fungovat jako jacísi „ambasadoři ERN“. Typicky jde o lidi ze sociálních sítí, kteří pracují jako pendleři a jsou aktivní v koordinaci těch skupin, nebo o „lidi na hranici“, kteří bydlí v zemi souseda (typicky Češi v Žitavě).

¹ Viz www.infobest.eu/de/themengebiete/artikel/covid-19-grenzueberschreitende-informationen/faq-deutschland

Potřeba větší institucionalizace spolupráce – založení ESÚS

Relativně dobře – v porovnání s ostatními zkoumanými přeshraničními regiony – byly průběhu prvních měsíců pandemie zachovány přeshraniční toky ve Velkém Regionu. To bylo jednak dáno životním zájmem Lucemburska, které leží uprostřed tohoto kooperačního území, o udržení příjezdu přeshraničních zaměstnanců, ale také relativně vysokou mírou institucionalizace přeshraniční spolupráce. Také zástupci dalších přeshraničních regionů v semistrukturovaném rozhovoru (Siebenhaar, 2021, Walter, 2021) potvrdili, že se jim vyšší míra institucionalizace po začátku krize osvědčila. Forma Evropského seskupení územní spolupráce zajišťuje, že členové ze spolupráce ani v horších časech nevykouávají (což je rozdíl od „jen“euroregionu).

Proto navrhuje zahájení prací směrem ke zřízení ESÚS. V řadách českých euroregionů panuje k této právní formě spolupráce nechuť a nedůvěra, která může být způsobena více faktory, přičemž jedním z nich může být skutečnost, že tuto právní formu pro své přeshraniční kooperační aktivity využily kraje tvořící ESÚS TRITIA a ESÚS NOVUM, a (municipalitami ovládané) euroregiony vnímaly jejich (krajů) kooperační aktivity poněkud konkurenčně. Domníváme se však, že v současnosti je odpor k této právní formě spíše veden setrvačností a ztratil své opodstatnění. Naopak, v období, kdy evropská integrace čelí výzvě, by přihlášení se k této formě vyslalo signál, že se v Trojzemí s další přeshraniční integrací počítá. Navíc by spolupráce na tomto právním základě otevřela dveře dalším kooperačním příležitostem.

Navrhujeme, aby byl pro práce na zřízení ESÚS předložen velký projekt do nové generace programů, který by kromě zřízení ESÚS vnesl do spolupráce i nová témata, zmíněná v předešlé podkapitole. Dáváme ke zvážení, aby byl tento projekt pojat jakožto zhodnocení dosavadní spolupráce, příležitost k redefinici kooperačních témat, novému způsobu komunikace přeshraniční spolupráce (včetně zřízení kontaktních osob typu přeshraničních omdusmanů) a zpracování dokumentace (včetně zakládající smlouvy), podle které bude ESÚS fungovat. Možná by bylo vhodné používat termín Restart, který reflektuje jak problémy způsobené pandemií koronaviru, tak konflikt spojený s dolem v Turówě. Takovýto systémový projekt – jehož důležitou součástí by byly i výjezdy do jiných evropských pohraničí – doporučujeme předložit každopádně, i pokud by z něj z jakýchkoliv důvodů vypadl element tvorby ESÚS.

Dalším důležitým doporučením je zjednodušení realizace mikroprojektů. Je klíčové, aby se k přeshraniční spolupráci (po pandemii nebo pauze způsobené jinými důvody) vrátili subjekty, které ji realizují tradičně, a aby se k nim připojily také organizace nové. Proto je nezbytné, aby ERN pokračoval ve svém úsilí a umožnil realizaci projektů se zjednodušenou metodikou vykazování výdajů. Pokud bude možné takovéto projekty realizovat, zejména nevládní sektor by se ke kooperaci mohl vrátit.

ERN by měl pokračovat v komunikaci významu přeshraničních témat směrem k legislativcům i k exekutivním složkám, kterých se může přeshraniční spolupráce týkat. Vhodnou

platformou je v červenci 2021 zřízená Asociace euroregionů ČR, která může v této komunikaci významně pomoci. ERN by měl pokračovat v koordinaci práce této platformy a využívat ji pro hájení práv obyvatel příhraničních oblastí, kteří mají část životních zájmů za hranicí, v druhé části přeshraničního regionu. V případě příštích krizí by jim mohl být přiznán zvláštní status, který by jim umožnil tyto životní zájmy lépe hájit.

Seznam příloh

Otevřené otázky pro polostrukturovaný rozhovor

Jak jste Vy a společnost, pro kterou pracujete, byli ovlivněni uzavřením hranic?

Jak velkou část vaší pracovní činnosti obvykle představuje přeshraniční spolupráce? (v %)

Jaké byly/jsou dopady uzavření hranic způsobeného pandemií na využívání pracovních, volnočasových a jiných příležitostí na druhé straně hranice?

Jak se podle vás uzavření hranic odrazilo ve vztazích mezi lidmi z různých částí pohraničí?

Jak se podle vás uzavření hranic odrazilo ve vztazích mezi institucemi zapojenými do přeshraniční spolupráce ve Vašem přeshraničním regionu?

Jaká jsou vaše doporučení pro další přeshraniční spolupráci s ohledem na zkušenosti s pandemií?

Co podle vás během pandemie fungovalo a lze tedy uplatnit v další spolupráci?

Pandemie přinesla faktor nejistoty. Ovlivní tato nejistota provádění přeshraniční spolupráce i v budoucnu?

Pokud ano, co lze udělat pro odstranění této nejistoty?

Otázky v online dotazníkovém šetření

Do jak velké míry změnilo uzavření hranice způsobené pandemií koronaviru pravidelnost Vašeho překračování hranice směrem k sousedům?

- a / velké
- b / střední
- c / malé
- d / nemělo žádný vliv

Ve kterých oblastech jste pocítili dopady uzavření hranice nejvíce? (multiple choice)

- a / pracovní život
- b / společenský život, např. vztahy s přáteli a známými
- c / příležitosti využívat kulturní, vzdělávací, sportovní příležitosti za hranicí
- d / možnosti zdravotní péče

Ovlivnilo uzavření hranice váš rodinný život?

- a / ANO
- b / NE

Pokud ANO, k jakým změnám došlo? (multiple choice)

- a / zlepšení rodinných vztahů
- b / zhoršení rodinných vztahů
- c / každodenní provoz, např. rozdělení odpovědností, nové povinnosti atd.
- d / zrušení nebo odložení důležitých plánů
- e / dočasné oddělení rodiny

Do jaké míry uzavření hranice zvýšilo vaše obavy z možnosti ztráty zaměstnání nebo zhoršení jeho podmínek?

- a / velké
- b / střední
- c / malé
- d / vůbec nijak

Změnila se vaše profesní situace v důsledku uzavření hranice?

- a / změnila se, pracoval jsem za hranicí a přišel jsem o práci
- b / změnila se, pracuji v zahraničí, ale pracovní podmínky /plat se zhoršily
- c / změnila se, v současné době pracuji daleko více z domova
- d / nezměnila se, pracoval jsem v zahraničí a stále pracuji
- e / nezměnila se, pracoval jsem a stále pracuji ve své zemi
- f / nezměnila se, nepracoval jsem a stále nepracuji

Ovlivnilo uzavření hranice vaše cestování a pohyb?

- a / ANO
  - b / NE
- Textové pole: zde prosím doplňte jakýkoliv další komentář/podnět

Ovlivnilo uzavření hranice vaše využívání zdravotnických služeb přes hranice?

- a / ANO
- b / NE

Pokud ANO, k jakým změnám došlo (multiple choice)

- a / zrušení předem naplánovaného řízení a jeho odložení na blíže neurčenou dobu
- b / potřeba, abych vyhledal alternativní lékařské služby ve své zemi
- c / využil/a jsem online/telefonickou konzultaci, která nevykompenzoval/a moje očekávání ohledně řešení mého zdravotního problému
- d / vznikly neplánované náklady (dodatečné soukromé lékařské prohlídky, lékařské konzultace a prohlídky v zemi mého bydliště)
- e / netýká se mne

Vedlo uzavření hranice ke snížení vaší účasti nebo vašich dětí/ blízkých ve vzdělávacích/školních aktivitách za hranicí?

- a / ANO
- b / NE

Pokud ANO, do jaké míry?

- a / velké
- b / střední
- c / malé

Pokles vaší účasti nebo vašich dětí/blízkých ve vzdělávací nabídce/ školních aktivitách za hranicí byl způsoben:

- a / zrušením výuky
- b / neschopnost dostat se do třídy na druhé straně hranice
- c / potřeba překonat další překážky (organizační, dopravní atd.) v přístupu ke vzdělávací nabídce/školním aktivitám
- d / potřebu plnit v té době jiné povinnosti
- e / snížení motivace k pokračování ve vzdělávání
- f / není relevantní, nedotklo se mne

Statistické údaje: věková kohorta

(18–25 let, 26–35 let, 36–50 let, 51 – a více), pohlaví, bydliště, místo výkonu práce

Okruh otázek, které byly během šetření pokládány pendlerům

Co vás přimělo k tomu, abyste se stal/a pendlerem? Není to úplně pro každého...

Pokud jde o finance, jsou ten jediný prvek?

Jak dlouho už děláte pendlera?

Nejsou k té vaší práci v ČR srovnatelné možnosti, které by vás přiměly, abyste začal/a pracovat v ČR?

A přemýšlel/a jste někdy nad tím, že byste to pendlerství nechal/a?

A jak myslíte, že to ještě vydržíte dlouho dělat?

Ad jazyk: je pro vás překážkou?

Pracovní náplň – setkal/a jste se s diskriminací?

Finanční ohodnocení – máte jej stejně jako domácí zaměstnanci, či jině?

Jaký máte pracovní kolektiv?

Jak Covid ovlivnil Váš pracovní svět?

Jak hodnotíte průběh policejních kontrol, způsobených pandemií?

Zažil/a jste během pandemie nějakou podporu od státu?

O pendlerech se občas leccos povídá, že do Čech i do Německa

zavádí Covid. S tím jste se setkal/a? Ad stigmatizace

A i v tom Německu/ČR jste nic takového nezažil/a?

Jak byste hodnotil/a přístup Vaší domácí země strany vůči pendlerům. Jak jste zažíval/a tu atmosféru?

A přístup hostitelské země vůči pendlerům?

Když zavřeli hranici, to bylo kolem 12. března, a obecně i potom, jak jste

si zajišťoval/a informace? Ona to byla hektická doba.

Tak když to shrneme, když vezmeme to, co děláte, kolik vás to stojí na dojezdu,

peníze, vzdělání, tak se cítíte za to, co děláte, být dostatečně uznán/a?

Máte zkušenosti se svazy, odbory během omezení?

Seznam literatury

Beck, J., Ed. (2019). *Transdisciplinary Discourses on Cross-Border Cooperation in Europe*. Brussels: Peter Lang.

Benz, A. (2001). Vom Stadt-Umland-Verband zu 'regional governance' in Stadtregionen. *Deutsche Zeitschrift für Kommunalwissenschaften*. 40 (2): 55–71.

Berg, B. L. (2001): *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Boston, Allyn and Bacon.

Blatter, J. (2004). From 'spaces of place' to 'spaces of flows'? Territorial and functional governance in cross border regions in Europe and North America. *International Journal of Urban and Regional Research*. 28 (3): 530–548.

Böhm, H. (2021). The influence of the COVID–19 pandemic on the Czech-Polish cross-border cooperation: from debordering to rebordering? *Moravian Geographical Reports*. 29 (2).

Brunet-Jailly, E. (2005). Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective, *Geopolitics*, 10 (4): 633–649.

Chebské Info (2020). Pendleři se musí připravit na nejhorší. Zavřít hranice chce Prymula, kraj i Cheb [online]. CHEBSKÉ INFO [cit. 17. 05. 2021]. Available at: <https://chebskeinfo.cz/wp/pendleri-se-musi-pripravit-na-nejhors-i-zavrit-hranice-chce-prymula-kraj-i-cheb/>

Chilla, T., Heugel, A. (2019): Cross-border Commuting Dynamics: Patterns and Driving Forces in the Alpine Macro-Region. *Journal of Borderlands Studies*, Early Access.

CT 24 (2020): Vláda omezila volný pohyb lidí, co to znamená? [online]. CT 24 [cit. 17. 05. 2021]. Available at: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3060334-prehledne-do-kina-ani-na-hokej-nechodte-deti-nechte-doma-skolky-fungovat-budou>

Deník (2021). Šéfka pendlerů Vintrová: Covidové zavření hranic EU tvrdě dopadlo na pohraničí. [online]. Deník [cit. 17. 05. 2021]. Available at: Zdroj: <https://www.denik.cz/cesko-a-eu/pendleri-vintrova-rozhovor-20210511.html>

Durand, F., Decoville, A. (2019). A multidimensional measurement of the integration between European border regions, *Journal of European Integration*, DOI: 10.1080/07036337.2019.1657857.

Facebooková skupina Hlas (polských) přeshraničních pracovníků – <https://www.facebook.com/groups/152515326038063>

Havlíček, T., Jeřábek, M., Dokoupil, J. (2018). *Borders in Central Europe After the Schengen Agreement*. Cham, Springer.

Hay, I. [ed.] (2000): *Qualitative Research Methods in Human Geography*. Oxford, Oxford University Press.

Hennig, A. 2020. "The spatial dimension of coronavirus crisis management and the role of subnational actors in the German–Polish border region." *European Societies* 23 (S1): S859–S871.

Hettne, B., Söderbaum, F. (1998). The New Regionalism Approach. *Politeia*, 17 (3): 6–21.

Hooghe, L., Marks, G. (2003). Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *The American Political Science Review*, 97 (2): 233–243.

IHNED (2020): Bavorsko a Sasko pomohou českým pendlerům s ubytováním. Někteří si již shání ubytování sami. [online] Ihned.cz [cit. 17. 05. 2021]. Available at: <https://byznys.ihned.cz/c1-66740700-bavorsko-a-sasko-pomuzou-pendlerum-s-ubytovanim-chteji-aby-v-nemecku-pokracovali-v-praci>

Irozhlás (2020): Vláda nás hodila přes palubu, znemožnili nám pracovat, říkají pendleři a bojí se o práci. [online] Irozhlás.cz [cit. 17. 05. 2021]. Available at: https://www.irozhlas.cz/ekonomika/pendleri-koronavirus-opatreni-zavrene-hranice-omezeni-cestovani_2003241018_ban

Jeřábek, M., Dokoupil J., Havlíček T. a kol. (2004). *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia, nakladatelství AV ČR.

Kalter, F. (2011): Social capital and the dynamics of temporary labour migration from Poland to Germany. *European Sociological Review*, 27(5): 555–569.

Kasperek, B., Olszewski, M. (2020). Społeczno-gospodarcze skutki zamknięcia polsko-czeskiej granicy dla pracowników transgranicznych w Euroregionie Śląsk Cieszyński w związku z pandemią COVID–19/ Socio-economic consequences of the closure of the Polish-Czech border for cross-border workers in the Euroregion Cieszyn Silesia in connection with the COVID–19 pandemic, <http://www.olza.pl/pl/pliki-do-pobrania/>, (4. 5. 2020).

Seznam literatury

Keating, M. (1998): *The new regionalism in Western Europe: Territorial restructuring and political change*. Elgar: Cheltenham.

Keohane, R. O., Nye, J. S. (2011). *Power and Interdependence revisited*. Farnham: Ashgate.

Klatt, M. (2018). *The So-Called 2015 Migration Crisis and Euroscepticism in Border Regions: Facing Re-Bordering Trends in the Danish–German Borderlands*. *Geopolitics* 25 (3): 567–586.

Knotter, A. (2014): Perspectives on Cross-Border Labor in Europe: "(Un) familiarity" or "Push-and-Pull"? *Journal of Borderland Studies* ,29(3): 319–326.

Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks: Sage (1st edition, 1980).

Medeiros, E., Ramírez, M.G., Ocskay, G. & Peyrony, J. (2020): Covidfencing effects on cross-border deterritorialism: the case of Europe. *European Planning Studies*, DOI: 10.1080/09654313.2020.1818185.

Müller, K. B. (2014). Active Border and the Europeanisation of Public Sphere. How Being the Same as and at the Same Time Different from. *Sociologia* 46(4), 412–433.

Neumann, W. L. (2013): *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Harlow, Pearson.

Novinky.cz (2020). Někteřím firmám chybějí polští pendleři/Some companies miss their Polish commuters. In <https://www.novinky.cz/domaci/clanek/nekterym-firmam-chybeji-polsti-pendleri-40318545>(20. 4. 2020).

Novotný, L. (2021) Effects of 'covidfencing' on cross-border commuting: a case of Czech-German borderland, *European Planning Studies*, DOI: 10.1080/09654313.2021.1986470

Olszewski, M. (2021). *Model krizové komunikace*. Cieszyn: Olza.

Opiłowska, E. (2020). The Covid–19 crisis: the end of a borderless Europe? *European Societies*, <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1833065>.

Rufi, J.V., Richard, Y., Feliu, J. and Berzi, M. (2020). Editorial: Peripheral borders, soft and hard re-bordering in Europe, <http://journals.openedition.org/belgeo/37391> (12. 6. 2020).

Seznamzpravy (2020). Exkluzivní průzkum: Češi věří vládě, s otevřením hranic by nespěchali [online] SEZNAMZPRAVY.CZ [cit. 17. 05. 2021] Available at: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/exkluzivni-pruzkum-cesi-veri-vlade-s-otevrenim-hranic-by-nespechali-95735>

Silverman, D. (2013): *Doing qualitative research: A Practical Handbook*. London, Sage.

Scott, J. (2016). European Crisis and its Consequences for Borders and Cooperation. In Scott, J.W., Pete, M Eds. *Cross-border Yearbook 2016*. Esztergom: European Institute of Territorial Co-operation, pp. 5–8.

Schmitt-Eggner, P. (1998). Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa als Gegenstand wissenschaftlicher Forschung und Strategie transnationaler Praxis. Anmerkungen zur Theorie, Empirie und Praxis des transnationalen Regionalismus. In: Brunn, G. Ed. *Grenzüberschreitende Zusammenarbeit in Europa: Theorie–Empirie–Praxis*. Baden-Baden, Nomos.

Unfried, M. (2020): Cross-border governance in times of crisis First experiences from the Euroregion Meuse-Rhine. *The Journal of Cross Border Studies in Ireland 2020*, pp 87–97.

Ulrich, P., Cyrus, N., Pilhofer, A. Eds. (2020). Grenzen und Ordnungen in Bewegung in Zeiten der Corona-Krise. Analysen zu Region und Gesellschaft. *Working Paper Series B/ORDERS IN MOTION* Nr. 8, Frankfurt (Oder): Viadrina, doi:10.11584/B-ORDERS.8.

Van Houtum, H. (2000). An Overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions. *Journal of Borderlands Studies* 15 (1): 57–83.

Zumbusch, K, Scherer, R (2019). "Cross-border cooperation and political science." In *Transdisciplinary Discourses on Cross-Border Cooperation in Europe*, edited by Joachim Beck, 29–58. Brussels: Peter Lang.

báli jsme se jet domů

Zpracovatel analýzy, kontaktní osoba: doc. Mgr. Hynek Böhm, Ph.D.
Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická, katedra geografie
e-mail: hynek.bohm@tul.cz

„Největší problém bylo to, že jsme se báli jet domů, abychom se pak dostali do práce. Prakticky nás tady je sedm, z toho 5 tady zůstalo 2,5 měsíce v kuse. Až pak jsme jeli domů, když už se normálně psalo na sociálních sítích, že se už dá jezdit. Že jsme tomu už věřili, že se dostaneme zpátky. Jinak ty 2,5 měsíce jsme tomu nevěřili, že by nás sem pustili. Furt se něco nového dělo. Takže to byl největší problém – člověk nevěděl, kdy se dostane domů.“

Jedny z pocitů pendlerů v pandemických opatřeních

Kancelář Liberec

Euroregion Nisa
U Jezu 525/4, 460 01 Liberec

Kancelář Žitava

Euroregion Neisse e. V.
Hochwaldstraße 29, 02763 Zittau

Kancelář Jelenia Góra

Euroregion Nysa
ul. 1 Maja 57, 58–500 Jelenia Góra

PŘEKRAČUJEME HRANICE
PRZEKRACZAMY GRANICE
2014–2020

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

